

УДК 342.9:340.12:342.7

DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2026.94.2.44>

ЕВОЛЮЦІЯ КОНЦЕПТУ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИХ ГАРАНТІЙ У СУЧАСНІЙ НАУКОВІЙ ПАРАДИГМІ ПРАВОВОГО ГАРАНТУВАННЯ

Гуржій А.В.,
кандидат юридичних наук, доцент
доцент кафедри адміністративного, фінансового
та інформаційного права
Державного торговельно-економічного університету
ORCID: 0000-0001-5757-592X

Гуржій А.В. Еволюція концепту адміністративно-правових гарантій у сучасній науковій парадигмі правового гарантування.

У науковій статті здійснено комплексне дослідження сутності, змісту та еволюції адміністративно-правових гарантій у сучасній правовій парадигмі. Встановлено, що категорія правових гарантій, будучи міждисциплінарним утворенням, набула широкого застосування в різних галузях права, однак саме в адміністративному праві вона зазнала найбільш суттєвої трансформації. Обґрунтовано, що традиційне розуміння гарантій як допоміжних (акcesорних) засобів захисту прав і свобод людини поступово втратило свою домінуючу роль, поступившись місцем концепції гарантій як самостійного, системного та динамічного механізму забезпечення балансу приватних і публічних інтересів. Проаналізовано основні наукові підходи до розуміння правових гарантій, що сформувалися в українській юридичній науці, та доведено наявність інваріантного ядра гарантування, до якого належать системність, формальна визначеність і людиноцентризм. Водночас акцентовано увагу на галузевій диференціації гарантій, що зумовлює формування специфічних механізмів їх реалізації у сфері публічного адміністрування. Встановлено, що адміністративно-правові гарантії характеризуються процедурною спрямованістю, превентивною функцією та тісним зв'язком із діяльністю органів публічного адміністрування. Доведено, що ключовим напрямом розвитку адміністративно-правових гарантій є їх процесуалізація, внаслідок чого адміністративна процедура виступає самостійною формою гарантування прав і свобод людини у взаємовідносинах із суб'єктами владних повноважень. Обґрунтовано, що сучасна модель адміністративно-правового гарантування виходить за межі виключно захисної функції та охоплює забезпечення ефективного функціонування державних і недержавних інституцій, а також стабільності правових процесів і станів. Особливу увагу приділено впливу сучасних викликів, зокрема умов воєнного стану, цифрової трансформації та євроінтеграційних процесів, на зміну архітекtonіки адміністративно-правових гарантій. Встановлено, що ці чинники зумовлюють формування нової наукової парадигми гарантування, заснованої на принципах адаптивності, інституційної стійкості та людиноцентризму. Доведено, що в умовах трансформації держави адміністративно-правові гарантії набувають ознак комплексності та універсальності, забезпечуючи не лише захист прав, а й ефективну реалізацію публічного управління як сервісної функції держави. Зроблено висновок, що еволюція адміністративно-правових гарантій відображає загальну тенденцію переходу від статичної нормативної моделі до динамічної процесуальної системи, орієнтованої на досягнення реального балансу інтересів у суспільстві та забезпечення сталого розвитку правової держави.

Ключові слова: адміністративна процедура, адміністративно-правові гарантії, гарантування, людиноцентризм, публічне адміністрування, правова держава, правові гарантії, сервісна держава, трансформація гарантій.

Gurzhi A.V. Evolution of the administrative and legal guarantees concept within the modern scientific paradigm of legal guaranteeing.

This scientific article provides a comprehensive study of the essence, content, and evolution of administrative and legal guarantees within the modern legal paradigm. It is established that the category of legal guarantees, being an interdisciplinary construct, has gained widespread application across various branches of law; however, it has undergone the most significant transformation specifically within

administrative law. The study substantiates that the traditional understanding of guarantees as auxiliary (accessory) instruments for the protection of human rights and freedoms has gradually lost its dominant role, giving way to the concept of guarantees as an independent, systemic, and dynamic mechanism for ensuring the balance between private and public interests. The article analyzes the primary scientific approaches to understanding legal guarantees formed within Ukrainian legal scholarship and proves the existence of an «invariant core» of guaranteeing, which includes consistency, formal certainty, and anthropocentrism (human-centeredness). Simultaneously, emphasis is placed on the sectoral differentiation of guarantees, which leads to the formation of specific implementation mechanisms within the sphere of public administration. It is established that administrative and legal guarantees are characterized by procedural orientation, a preventive function, and a close connection with the activities of public administration bodies. It is proven that the key direction for the development of administrative and legal guarantees is their «proceduralization», whereby the administrative procedure serves as an independent form of guaranteeing human rights and freedoms in relations with subjects of delegated powers. The author substantiates that the modern model of administrative and legal guaranteeing extends beyond an exclusively protective function to encompass the effective functioning of state and non-state institutions, as well as the stability of legal processes and states. Special attention is paid to the impact of contemporary challenges – including martial law conditions, digital transformation, and European integration processes – on the changing architecture of administrative and legal guarantees. It is established that these factors necessitate the formation of a new scientific paradigm of guaranteeing based on the principles of adaptability, institutional resilience, and anthropocentrism. The study demonstrates that amidst state transformation, administrative and legal guarantees acquire features of complexity and universality, ensuring not only the protection of rights but also the effective implementation of public administration as a service function of the state. It is concluded that the evolution of administrative and legal guarantees reflects a general trend of transition from a static normative model to a dynamic procedural system oriented toward achieving a genuine balance of interests in society and ensuring the sustainable development of the rule of law.

Key words: administrative procedure, administrative and legal guarantees, guaranteeing, anthropocentrism, public administration, rule of law, legal guarantees, service state, transformation of guarantees.

Постановка проблеми. За енциклопедично-словниковим визначенням гарантія – це все те, що робить щось можливим, реальним та певним, надає упевненість у чомусь. Відповідно, в першу чергу, гарантії – це необхідні умови для нормального здійснення чогось, а також засоби, способи, які забезпечують здійснення цього «чогось» у повному обсязі. Гарантування та гарантії надійно увійшли у наукову та правову термінологію. З огляду на поточний стан наукових розробок можна констатувати, що правова наука сформувала певне уявлення про правові (юридичні) гарантії, що дозволяє свідомо та активно застосовувати цей термін не лише у навчальних та наукових джерелах у сфері юриспруденції, а й у законодавчій термінології.

Стаття 41 Хартії основних прав Європейського Союзу закріплює право на якісне (добре) адміністрування, а побудова в Україні спроможної сервісної та цифрової держави, яка забезпечує захист інтересів громадян на основі європейських стандартів та досвіду є стратегічним завданням для нашої країни. З огляду на що правові гарантії у галузі адміністративно-правового регулювання та належного врядування набувають особливого значення як для забезпечення та захисту основних прав і свобод людини, так і для підтримання функціонування багатьох важливих державних і суспільних інститутів.

Мета дослідження полягає в науковому обґрунтуванні нової концепції адміністративно-правових гарантій та процесу адміністративно-правового гарантування через виявлення закономірностей їх трансформації – від акцесорних інструментів захисту особи до автономного, динамічного механізму забезпечення балансу приватних і публічних інтересів у парадигмі сервісної держави.

Стан опрацювання проблематики. Вже у 2000-х роках наші співвітчизники М. Цвік та С. Погребняк слушно зауважили, що само право стає засобом забезпечення (гарантування) свободи і засобом її обмеження [1, с. 160]. Певні правові гарантії стають запорукою у суспільстві, тримаючи баланс між індивідуальними свободами та реалізацією державного впливу, мінімізуючи можливі перекося та зловживання з обох сторін [2, с. 179]. При цьому роль та зміст правових гарантій відрізнялися на різних історичних етапах та залежали від низки політично-правових чинників. Крім

того, своя специфіка властива ролі і змісту правових гарантій також залежно від галузі та сфери правовідносин, в яких вони проявляються. Навіть для різних галузей права характерне поєднання спільних рис (інваріантного ядра) правового гарантування, наприклад, системність, формальна визначеність, людиноцентризм тощо. Варіативні особливості саме адміністративно-правових гарантій обумовлені тим правовим середовищем, в якому вони здобувають своє втілення.

За період у понад двадцять п'ять років гарантії у своїх дисертаційних дослідженнях вивчала низка українських вчених: В. Іванов (2001 р.), Е. Олефіренко (2005 р.), Б. Мартиненко (2007 р.), О. Пабат, С. Протченко та І. Сіліч (2008 р.), В. Мамочка та В. Шемчук (2009 р.), В. Чернетченко (2012 р.), Ю. Мандриченко (2020 р.), Є. Горбань, О. Маслова, В. Чернописька та Н. Чудик (2021 р.), О. Ніцевич та М. Петричук (2024 р.), І. Маркевич (2025 р.). У зазначених розвідках категорія «гарантії» здебільшого розглядалася на другому плані, виступаючи радше супутніми або інструментальними категоріями на фоні ширших предметів дослідження, що підтверджує необхідність глибшого теоретичного осмислення концепції адміністративно-правових гарантій як цілісної, автономної системи у сучасних правовідносинах та з'ясування їх еволюції в парадигмі правових гарантій.

Виклад основного матеріалу. Протягом другої половини ХХ століття відбулося повільне поширення концепції правових гарантій у всі галузі права, де кожна сфера висувала специфічні вимоги до інструментарію. Така експансія терміну «гарантії» залишилася характерною і для подальшого самостійного розвитку української правової науки, накопичуючи «критичну масу» наукових здобутків з цього питання, далеко не завжди узгоджених між собою. Юридичні гарантії прав людини є достатньо складним об'єктом наукового пошуку. Як наголошує В. Новіцький, – «це не цілісний об'єкт дослідження певної галузі права, а міждисциплінарне утворення, яке тісно не прив'язане до конкретного юридико-дисциплінарного напрямку» [3, с. 18]. Галузева диференціація, де кожна сфера права висуває власні вимоги до родової належності гарантій з одного боку стає компромісом між широким застосуванням цього терміну (але з набором власних галузевих особливостей та змістовним наповненням самого механізму гарантування), з іншого – здатна призвести до фрагментарності наукового знання, внаслідок чого інститут правових гарантій ризикує втратити свою системну єдність, перетворившись на конгломерат розрізнених галузевих підходів без спільного доктринального фундаменту. Утримання внутрішнього балансу між різними напрямками правових досліджень стає одним із завдань правової науки.

У наукових здобутках простежується низка спільних й для інших галузей права закономірностей. Проблеми балансування між обов'язком держави гарантувати права і свободи та реалізацією державного впливу (що простежується у публікаціях фахівців-науковців з теорії держави та права, конституційного права: М. Цвіка та С. Погребняка, П. Рабіновича, М. Козюбри, Е. Регушевського, В. Новіцького) мають загальні витоки, але в наукових роботах вчених-адміністративістів здобувають певної специфіки, властивої для адміністративно-правових відносин. Еволюція уявлень про цей вид правових гарантій демонструє перехід від вузького розуміння даної категорії як засобів захисту прав громадян від держави (Б. Мартиненко, І. Сіліч) до широкого розуміння як системного механізму забезпечення балансу приватних та публічних інтересів у межах «сервісної» держави (І. Маркевич, В. Чернописька). На думку Б. Мартиненка тільки за допомогою правових гарантій права і свободи людини набувають реального змісту та можливостей реалізації [4, с. 3]. І. Сіліч у 2008 році наголошував на недостатності правової захищеності громадян в їх взаємовідносинах з органами держави. Розв'язання цієї проблеми автор пов'язував з подальшим удосконаленням системи юридичних гарантій забезпечення прав і свобод людини та громадянина в їх відносинах з органами держави [5, с. 3]. Натомість подальші дослідження демонструють розширене уявлення про роль та властивості адміністративно-правових гарантій у взаємовідносинах з органами публічного адміністрування. Так, І. Маркевич серед юридичних гарантій законності дозвільної діяльності виділяє «гарантії реалізації» та «гарантії захисту», – останні, за його твердженням, допомагають фізичним особам належним чином захищати свої права та інтереси у сфері дозвільної діяльності [6, с. 189-190]. В. Чернописька серед ознак адміністративно-правових гарантій діяльності релігійних організацій з одного боку виділяє спрямованість на реалізацію адміністративно-правових можливостей цих організацій у сфері публічного управління та отримання адміністративно-правових послуг, а з іншого – формування на засадах законності заборони заподіяння шкоди правам та законним інтересам осіб, що не належать до них та інтересам населення загалом, а також державі [7, с. 385-386].

На початковому етапі гарантії розглядалися переважно як «умови та засоби», що забезпечують реальний вплив на державне управління. Так Е. Олефіренко зміст адміністративно-правових гарантії полягає в ефективному практичному здійсненні органами державного управління юридичних обов'язків з приводу втілення в життя прав і свобод громадян [8, с. 191]. Поступово фокус у реалізації «практично всіх передбачених у Конституції України прав і свобод людини та громадянина» зміщується на відповідні правові механізми, провідне місце серед яких посідають адміністративно-процесуальні норми.

О. Пабат наголошує, що «серед великої кількості нерозв'язаних проблем особливе місце посідають проблеми гарантування прав та свобод громадян і окремо – реалізації їх гарантії». У своїй науковій роботі він намагався довести, що сучасний етап розвитку правової держави вимагає відмови від абстрактного розуміння гарантії на користь їх процесуалізації, оскільки саме юридичний процес перетворює декларативне право на реальну можливість особи захистити свої інтереси перед суб'єктом владних повноважень» [9, с. 4]. Автор підкреслює, що адміністративно-правові гарантії з одного боку виступають механізмом забезпечення необхідного порядку здійснення всіх основних прав і свобод громадян у їх взаємовідносинах з адміністративними органами, з іншого – забезпечують динаміку адміністративного процесу відносно реалізації прав та свобод людини [9, с. 72; 9, 173]. Слід констатувати, що таким чином О. Пабат поглибив розуміння реального впливу нормативного закріплення гарантії на публічне адміністрування (державного управління), виокремивши адміністративну процедуру як самостійну гарантію цього процесу.

Трансформація ролі гарантії як самостійного охоронно-захисного механізму правових можливостей та забезпечення справедливості (у кримінально-процесуальних дослідженнях про це згадувалося у роботах В. Тертишника, А. Падалки Ж. Удовенко) в контексті адміністративно-правових гарантії здобуло подальшого розвитку у дисертації В. Чернописької, яка розглядала їх (такі гарантії) як сукупність інструментів, чинників, процедур, які дають змогу втілитися на практиці прагненням та законним інтересам недержавних суб'єктів (релігійних організацій), відновити правові можливості, що були порушені, притягнути винних до адміністративної відповідальності [10, с. 386].

Починаючи від кінця 2000-х років, вчені-адміністративісти почали розглядати гарантії як інструмент забезпечення функціонування державних та недержавних інституцій: Ю. Мандриченко та М. Петричук (органів фінансового контролю), О. Маслова (незалежності прокурора), О. Ніцевич (професійної діяльності журналістів), В. Чернописька (діяльності релігійних організацій); а також життєздатності цілих правових інститутів: В. Мамочка (місцевого самоврядування), В. Чернетченко (формування дохідної частини бюджетів та державних цільових фондів), Н. Чудик (виборчого процесу), І. Маркевич (дозвільної діяльності) тощо.

Порівняно з іншими галузями, в адміністративно-правових дослідженнях гарантії розуміються не просто як «захист», а як «забезпечення діяльності». Так, В. Мамочка наголошує, що для забезпечення самостійності місцевого самоврядування, ефективності його діяльності в частині розв'язання завдань місцевого значення держава зобов'язана створити певні умови, гарантії [11, с. 4]. М. Петричук гарантії законності в діяльності органів державного фінансового контролю визначає як способи, які забезпечують у цій сфері діяльності чітке дотримання, застосування законодавства, виконання обов'язків усіма учасниками адміністративних правовідносин [12, с. 160-161].

Враховуючи основне завдання нашого дослідження, цікавим для аналізу генезису наукової парадигми правових гарантії видається дисертація О. Ніцевич. Гарантії у цій науковій роботі розглядаються подвійно: по-перше, з позиції професійного журналіста як правосуб'єктної особи, яка наділена можливістю безперешкодної реалізації своїх прав та свобод; по-друге, з позиції держави та її уповноважених органів як відповідальних суб'єктів за можливість реалізації професійним журналістом своєї функціональної діяльності [13, с. 55]. Змістом означених гарантії, на думку вченої, є сукупність наявних в державі інструментів та заходів їхньої реалізації, що забезпечують з одного боку – дотримання основних прав і свобод людини і громадянина, природа яких надавати найвищий захист журналістам, які висвітлюють точну та достовірну інформацію відповідно до стандартів професії, а з іншого боку – визнання і захист прав та інтересів професійних журналістів у процесі реалізації ними їх соціальної функції [13, с. 70].

Крім того в адміністративному праві, на відміну від кримінального процесуального, де гарантії часто мають юрисдикційний характер (зокрема зорієнтовані на судовий захист), домінують превентивні та регулятивні гарантії.

В умовах війни та повоєнної трансформації проблематика забезпечення дотримання соціально-економічних прав людини, а також діяльності всіх державних і недержавних інституцій набуває ознак комплексності та справляє наскрізний вплив на різні сектори правового регулювання. Своєю чергою це вносить корективи у теоретичне сприйняття правових гарантій у всіх сферах права, зокрема й адміністративного та їх практичне втілення. Автори колективної монографії за загальною редакцією В. Устименка аргументовано заявляють, що реалізація гарантій прав людини та громадянина, визначених в українському законодавстві, можлива за умови економічної спроможності нашої країни забезпечити реальне, а не формальне, їх дотримання. Саме права і законні інтереси людини мають бути покладені в основу формування і реалізації державної політики України в умовах війни та на період повоєнного відновлення. Автори так само продовжують наполягати на домінуванні людиноцентричного підходу в удосконаленні національного законодавства, а відповідно і трансформації гарантування забезпечення і захисту приватних і публічних інтересів. Відзначається, що сьогодні еволюція адміністративно-правового гарантування в Україні відбувається під впливом європейських стандартів і міжнародного співробітництва в різних сферах з іншими демократичними державами-партнерами. Обґрунтовується необхідність здійснення комплексного аналізу та перегляду національних (державних) концепцій і програм, інших нормативно-правових документів стратегічного значення крізь призму забезпечення ними цілісного узгодженого підходу до забезпечення гарантій дотримання соціально-економічних та екологічних прав людини з урахуванням поточного стану суспільних відносин у період воєнного стану і потреб повоєнного людиноцентричного економічного і соціального розвитку нашої держави [14, с. 328-329].

Сучасні виклики, що постають під впливом внутрішньодержавних і глобальних трансформацій у соціальній, економічній, політичній та технологічній сферах, актуалізують перегляд класичних підходів у теорії гарантування та стимулюють пошук шляхів розв'язання нових наукових проблем. До таких негативних викликів, актуальних для України сьогодні можна віднести: обмеження в умовах триваючого режиму воєнного стану закріплених Європейською конвенцією прав людини; масштабна зовнішня міграція та демографічне старіння; окупація ворогом значних українських територій; забезпечення потреб, прав і свобод внутрішньо переміщених осіб; проведення загальної мобілізації; знищення ворогом багатьох важливих об'єктів економіки і критичної інфраструктури тощо. До позитивних викликів варто віднести: цифрову трансформацію суспільних відносин та публічного управління; інтенсифікацію євроінтеграційних процесів, що зумовлює гармонізацію вітчизняних правових гарантій із європейськими стандартами; розвиток інституційної стійкості суб'єктів владних повноважень в критичних умовах; впровадження інноваційних технологій у систему забезпечення доступу до правосуддя; зростання ролі громадянського суспільства у правозастосовному процесі; еволюція механізмів міжнародного партнерства та безпекових гарантій; формування глобального інклюзивного інформаційного медіапростору та лібералізація комунікаційних процесів тощо. Окреслені тенденції детермінують фундаментальну трансформацію архітекtonіки адміністративно-правового гарантування, що зумовлює формування нової наукової парадигми, заснованої на принципах інституційної стійкості, цифровізації та адаптивності правових механізмів.

Висновки. Таким чином, аналіз спільного наукового доробку у галузі права дозволяє зробити висновок про зміну вектору розуміння адміністративно-правових гарантій від статичного (набір законодавчих норм) до динамічного (процесуальна діяльність органів публічного адміністрування), подібно до того, як це відбувається у деяких суміжних галузях права. Сучасна адміністративно-правова доктрина розглядає систему гарантій як комплексний механізм, що включає не лише судовий захист, а й адміністративні процедури, які властиві для органів публічного адміністрування, а також забезпечення неупередженості та незалежності діяльності певних державних та недержавних інституцій. Характерною особливістю адміністративно-правових гарантій є їх превентивна спрямованість та нерозривний зв'язок із процедурною формою реалізації владних повноважень, що забезпечує перехід від «владного втручання» до «публічного сервісу».

Вони трансформувалися від засобів захисту особи від держави до комплексного механізму забезпечення різних правових процесів та станів на засадах системності, балансу публічних і приватних інтересів у межах «сервісної держави», адаптивності до нових об'єктивних викликів. Особливістю адміністративно-правових гарантій є їх орієнтація не лише на захист, а й на забезпечення ефективного функціонування управлінських процесів через адаптування правових норм

та адміністративно-правових механізмів до динамічних позитивних і негативних змін у зовнішньому соціальному середовищі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Загальна теорія держави і права: підручник для студ. вищ. навч. закл. / за ред. М.В. Цвіка, О.В. Петришина. Харків: Право, 2009. 584 с.
2. Сухонос В.В. Теорія держави і права: підручник. Суми: Університетська книга, 2014. 544 с.
3. Новіцький В.В. Юридичні гарантії прав людини: порівняльно-правовий аналіз: анотація дис. ... д-ра філософії (081- Право) / Інститут держави і права імені В. М. Корецького НАН України. Київ, 2021. 255 с.
4. Мартиненко Б.Д. Гарантії суб'єктів провадження у справах про адміністративні проступки: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07 / Львів. держ. ун-т внутр. справ. Львів, 2007. 16 с.
5. Сіліч І.І. Гарантії забезпечення прав і свобод громадян в адміністративному процесі: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07 / Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2008. 21 с.
6. Маркевич І.Б. Юридичні гарантії законності дозвільної діяльності: дис. ... д-ра філос.: 081 Право / Київ. ун-т інтелектуал. власності та права. Київ, 2025. 222 с.
7. Чернописька В.З. Адміністративно-правові гарантії діяльності релігійних організацій в Україні: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.07 / Нац. ун-т «Львівська політехніка». Львів, 2021. 486 с.
8. Олєфіренко Е.О. Адміністративно-правові гарантії реалізації прав і свобод громадян: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07 / Нац. акад. держ. податк. служби України. Ірпінь, 2005. 210 с.
9. Пабат О.В. Адміністративно-процесуальні гарантії прав та свобод громадян: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Харків: Харківський нац. ун-т внутр. справ, 2008. 194 с.
10. Чернописька В.З. Адміністративно-правові гарантії діяльності релігійних організацій в Україні: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.07 / Нац. ун-т «Львівська політехніка». Львів, 2021. 486 с.
11. Мамочка В.В. Адміністративно-правові гарантії місцевого самоврядування в Україні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07 / Нац. ун-т біоресурсів і природокористування України. Київ, 2009. 207 с.
12. Петричук М.В. Адміністративно-юрисдикційна діяльність органів державного фінансового контролю в Україні: дис. ... д-ра філос.: 081 Право / Держ. податк. ун-т. Ірпінь, 2024. 260 с.
13. Ніцевич О.В. Адміністративно-правові засади реалізації гарантій професійної діяльності журналістів в Україні: дис. ... д-ра філос.: 081 Право / Наук.-дослід. ін-т публ. права. Київ, 2024. 239 с.
14. Гарантії дотримання соціально-економічних та екологічних прав людини в умовах війни та повоєнної трансформації: кол. моногр. / за заг. ред. В. А. Устименка; НАН України, ДУ «ІЕПД імені В.К. Мамутова НАН України». Київ, 2024. 404 с.

Дата першого надходження рукопису до видання: 01.04.2026

Дата прийняття до друку рукопису після рецензування: 23.04.2026

Дата публікації: 10.05.2026

© Гуржій А.В., 2026

Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0